

AZ ÚJ EGYETEMEK ÉS KÖNYVTÁRAIK

IRTA
PERSIÁN KÁLMÁN DR.
EGYETEMI KÖNYVTÁRTISZT

KOLOZSVÁR
1914
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVKIADÓ KÖNYVNYOMDÁJA

AJÁNLOM SZERETETTEL E KIS ALKALMI DOLGOZATOT
KARTÁRSAIMNAK, DEBRECEN, POZSONY VÁROS KÖZÖNSÉGÉNEK
ÉS A HAZAI SAJTÓNAK MELEG FIGYELMÉBE.

KOLOZSVÁRT, 1914 ÁPRILIS 10-ÉN.

P. K.

Az új egyetemek és könyvtáraik.¹

Az 1912. évi XXXVI. t.-c. bevezető paragrafusa szerint: „Debrecenben és Pozsonyban fokozatos fejlesztés mellett tanszabadsággal felruházott m. kir. tud. egyetem állíttatik fel”.

Újabb intézkedés e törvény következményeként az a pályázati hirdetés, mely a közoktatásügyi Hivatalos Közlöny ez évi márczius 15-iki számában jelent meg. E szerint Debreczenben három kar: ref. teológiai, jog- és államtudományi, továbbá bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakokra 27, Pozsonyba a jog- és államtudományi s ezzel kapcsolatos filozófiai tanszékekre 13 egyetemi tanári állást hirdettek. A rövid pályázati határidőből következően e tanszékek hamarosan betöltetnek s ezzel az 1914/15 tanévben hazai felső oktatásügyünknek új fejezete kezdődik meg.

A törvény indokolása szerint e két új egyetem hivatva lenne egyetemi oktatásunkat decentralizálni s ezzel remélhetőleg egészségesebb a nemes verseny jegyében meginduló fejlődését biztosítani.

Szükséges-e két új egyetem vagy nem, eléggé megvitatott kérdés. A hazai sajtóban ezerféle vélemény alakult ki erre nézve. Tárgyalták ezt a Felső Oktatásügyi Egyesület e célra egybehívott ankétján, melynek tárgyalásai nyomtatásban is megjelenvén ismereteseek.

Ott szükségesek-e az egyetemek ahová a törvény helyezte? felállításuk és működésük után fog kitünni.

Végső eredményként előállott az a valóság a törvény szentesítése után, hogy a versenyző városok közül Debrecen és Pozsony nyerték el a diplomát, mellyel az egyetemi városok sorába emelkednek.

Megfelelnek-e az új egyetemek a hozzájuk fűződő várakozásoknak, az a jövő titka.

Nemes verseny lesz-e közöttük a magyar kultúra európai színvonalra emelésében, vagy felekezeti szempontok érvényesülnek-e szellemükben, tisztán országrészek közelebről csak helyi igényeket elégítenek ki; az a kormányok mindenkori áldozatkészségétől, az illető városok és vidékeik társadalmának állandó szeretetteljes gondoskodásától, de főképpen az egyetemek fogalmának helyes megértésétől fog függeni. Meglévő két egyetemünk is még sok kívánni valót, kiegészítést követel s ezek mellett kétségtelenül nagy feladat leendő két ifjú egyetem gondozása, úgy hogy azzal a művelt világ előtt se valljunk szégyent.

A hazai könyvtárügy barátait s a kitüntetett két város közönségét nem annyira az egyetemi katedrák betöltése, mint inkább az egyetemi intézetek, tudományos gyűjtemények szervezése fogja érdekelni első sorban, mely a megnyitandó egyetemek nyomában természetszerű kapcsolatként jelentkezik.

Ez intézmények között legelső sorban állanak az egyetemi könyvtárak, melyek fontosság tekintetében az univerzitások valóságos életszükségletei.

Egyetemet modern, jól berendezett könyvtár nélkül elképzelni, azt a nélkül megnyitni nem lehet. Ma már jó középiskola sem képzelhető hozzávaló könyvtár nélkül. Tanár, tanítvány hogyan művelje magát tovább, ha nem áll rendelkezésére megfelelő könyvtár. Debrecen, Pozsony együtt mintegy 160.000-et meghaladó lakossága s óriási vidéke 3-4 millió lelket számláló országrészeket von szellemi érdekkörébe. Ennek az érdekkörnek – a vízbe dobott

¹ A dolgozat nagyobb terjedelme miatt ismertetve és kivonatban jelent meg a „Könyvtári Szemle” 1914. évi áprilisi füzetében.

kavics hullámgyűrűjeként – el kell érnie azt az ütköző pontot ahol már más kulturális központok elégitik ki a szellemi szükségleteket. A két város közönsége egyetemei útján önkéntelenül kényszerítve lesz a különböző tudományágakkal bővebben ismerkedni. Rá lesz utalva mindennap szellemi szükségletként felkeresni a könyvtárakat, hogy az egyetemekkel kapcsolatos népszerű tudományos előadások, felolvasásokon hallott témákat felújítsa, ismereteit kiegészítse.²

A törvény indokolásában helyesen kifejtett University Extension intézményes beállítása szoros érdekkapcsolatot teremt az egyetemen kívül álló művelt és művelődni vágyó közönséggel. Hogyan véli a kormány megoldhatónak ezt a gondolatát másképpen, mint az új egyetemi könyvtárak egyidejű felállításával azokban a városokban hol nincs és sokáig nem is lehet más nyilvános jellegű közkönyvtár, mint az egyetemi könyvtárak. E két város erőfeszítésig menő nagy anyagi áldozatokat hozott akkor, midőn az egyetemek felállítására pénzzel, telkekkel, épületekkel, meglevő közgyűjteményei átadásával biztos alapot teremtett. Méltán várhatja ezek után a mindenkor kormányoktól, hogy az egyetemek nyomán járó kulturális intézetek közül mindenekelőtt azt a szükségletet igyekeznek kielégíteni, melynek áldásaiban, két ország rész közönsége sóvárogva kíván részesülni.

Történeti időkben élünk. Nem várhatjuk, hogy a népoktatás intenzívebbé tételével vagy a középiskola tervezett reformja életbeléptetése után következő generáció megértőbb nemzedéket hozzon egy táborba műveltebb s ezzel erősebb Magyarország megerősítésére.

Felnöttek oktatásával, továbbművelésével azok elérésére szolgáló intézmények s eszközök megerősítésével kell biztosítanunk hazánk jobb jövőjét. Ebben a társadalmi együttműködésben a tudományok népszerűsítésével elsősorban hozhatjuk össze a különböző társadalmi osztályokat. Ledőlnek az elválasztó falak. A nyilvános könyvtárak ebben a munkában fontos hivatást töltenek be, közös kívánságokat, szükségleteket teremtenek, melyekben az olvasók egyformán megkövetelik s megkaphatják a mire továbbélésük szempontjából szükségük van. A magyar állam kidomborításában, két új egyetemi nyilvános jellegű könyvtár az ország két ellentétes pólusú részében kiváló szerepet fog betölteni, mert e könyvtárakat használó sok ezer olvasó az állam ellenszolgáltatást nem kívánó ajándékát, jótéteményeit, áldásait élvezni bennük.

Ezért országos jelentőségű a két új egyetemi könyvtár s jövőjüknek megalapozása elsőrangú feladat, helyes megoldása két hatalmasan fejlődő kulturális központ Debrecen és Pozsony város közönségének legeminekebb érdeke.

E kérdés helyes megoldása függ azoktól a könyvtári erőviszonyoktól, melyekkel ma Debrecen és Pozsony rendelkezik.³

Debrecen városában 21 könyvtár van, Ebből mindenki számára hozzáférhető a ref. főiskolai könyvtár a maga 151128 darabjával, a Csokonai Kör 600, a Felsőkereskedelmi Iskola 4016 s egyik vándorkönyvtár 246 kötet, összesen 155990 kötet. Részben használható mások által is 8 könyvtár, de a nyilvánosság kizárásával ezek 32077 kötete; kilencz könyvtár pedig teljesen izolálva van 1539 kötet. Debrecen 92729 lakosára esnek tehát 189606 kötet könyv, melyből tulajdonképpen csak 155990 kötetet használhat a nagy közönség. A városnak közkönyvtára nincsen, mert évszázadok óta a főiskolai könyvtárt támogatja, melynek egyedül van nyilvános, naponta 5-6 óráig nyitva tartott olvasóterme.

² Figyelemreméltó, hogy a mozik szintén teremtenek olvasó közönséget. A mikor Stenkiewicz és Viktor darabjait adták, csak amugy keresték műveiket a könyvtárakban!

³ Az adatok a Magyar Minerva legújabb (IV.) kötetéből, a debreceni és pozsonyi főiskolák értesítőiből, könyvtári katalogusaiból és közvetlen tapasztalatokból valók.

Az új egyetem céljait s a város közönségének igényeit továbbra is a Ref. Főiskola Anya-könyvtára van hivatva szolgálni.

Ez a hatalmas könyvgyűjtemény egyidős a kollégiummal. Csodálatosképpen századok viharaiiban elemi csapás nem érte s igen értékes anyaga van, köztük 90 ősnymtatvány, 5881 darab kézirat, 526 drb. régi magyar nyomtatvány, becses kódexek s Debrecen város szellemi élettörténetét bemutató irodalomtörténeti becsű darabok. A főiskola tudományszakainak gyarapítására 1868 óta van állandó javadalma, mely kisebb-nagyobb hullámzással megállapodva ma évi 14969 K. 67 fillérre megy, melyből 1600 koronát a város, 1800 koronát a főfelügye-lőség útján államsegélyből, a többit az egyházkerület, e célra szolgáló főiskolai alapokból, tanulók díjaiból fedezik. Ebből a 14969 K. 67 fillérből 7389 K. 06 fillért személyi kiadások: I. tiszt 2400, II. tiszt 1600, könyvtári esküdt 666 K. 66 fillér, egy altiszt 1820, s egy szolga 902 K 40 fillért emésztene fel: a megmaradó 7579 korona 94 fillért könyvbeszerzésre, kötésre stb. használják. A könyvtár igazgatója Ferenczy Gyula dr. bölcsészeti akadémiai tanár, ki ezért nem kap ugyan fizetést, de kevesebb előadásra kötelező órája van az akadémián. Állása inkább tiszteletbeli s ellenőrző felügyeleti jogokat gyakorol. A személyzetet kiegészíti 8 teológus scriba, kik olvasótermi inspekciós szolgálatot teljesítenek s ezért a legatíók kiosztá-sánál kedvezményben részesülnek.⁴

Főcédula katalogusa újabb időben a kolozsvári egyetemi könyvtár mintája szerint készül s ebben az alakjában, mint főkatalogus leginkább közelíti meg azt a mértéket, melyet egy tudománys jellegű könyvtár ilyenmű katalogustypusától várhatunk. Ugyancsak kolozsvári mintára készül helyrajzi katalogusa fiókrendszerben lyukasztott kartonokra. Szakkatalogusa és szaporodási naplója azonban ősrégi rendszerű. A szakok az ABC betűivel A-U-ig 20 csoportba vannak osztva, pl. A = Egyetemes ismeretkör, K = Egyetemes történet, L = Magyar jog, M = Egyetemes jog- és társadalomtudomány stb. A könyvek elhelyezése és számozása szakok szerint történik. Pld. M. 4203. A könyveken jelezve van a szaporodási napló száma is. E naplók nem évről-évre vezetnek, hanem ha egyik már betelt a következő naplóban újból kezdik a számozást. Van ezenkívül szakkatalogussa fekvő naplóként s nem cédularendszerben kezelve.

A könyvtár pénz s gazdasági ügyeit a Kollégiumi Számvevőség ellenőrzése mellett a Gazda-sági Tanács jegyzője kezeli. Olvasóterme kettő van, ezek egyikét a tanárok használják, mely egyúttal folyóirat-olvasóterem. Az olvasó-termet 1912 június 16-tól-1913 június 15-ig 12253 olvasó látogatta s használtak 14891 művet. A város közönségéből 4376 olvasó kereste fel a könyvtárt. Házi, otthoni használatra 3805 kötetet kölcsönöztek ki. Az olvasóterem első-sorban a kollégium céljait szolgálván, érthető, hogy kisebb befogadó képessége következtében a városi közönség kevésbé vehette igénybe. Érdekes még felemlíteni, hogy a használt 14891 kötetből csak 604 volt idegennyelvű.

Ez a könyvtár volna tehát hivatva az új egyetem s a város könyvtári igényeit kielégíteni egyelőre s ez a könyvtár is az eddigi dispoziciók szerint az egyházkerület, illetőleg a kollégium tulajdonában marad. Amikor a kettős kolozsvári múzeumi és egyetemi könyvtár évi javadalmazása, mely tisztán könyvbeszerzés, kötésre fordítatik majdnem 30.000 korona, a budapesti egyetem könyvtáráé csaknem 40.000 korona s ez is csöppnyi a külföldi egyetemi könyvtárak horribilisnek látszó javadalmazása mellett,⁵ mit várhatunk a debreceni egyetem új

⁴ Ez adatok a Kollegium 1913. évi zárszámadása és 1914. évi költségvetéséből valók.

⁵ A berlini Königl. und Univ. Bibliothek évi javadalma 200.000 koronán felül van, a göttingeni Univ. Bibliothek-é 90.000 koronán felül. Vagy egy balkáni állam egyetemét nézzük: Sofia egyetemi könyvtárának évi javadalma 47400 franc 1913-ban a háború után is! Természetesen ezek mind csak gyarapításra szolgáló összegek. (Lásd: Minerva, Jahrbuch der gelehrten Welt. Jhrg. XXIII. 1193-14.)

könyvtáratól, melynek a megnyitás napján előreláthatólag s tulajdonképpen egyetlenegy kötet könyv se lesz birtokában.

Hiszen csak a legszükségesebb bibliográfiai standard munkák beszerzése jó pár ezer koronát kíván, amelyek nélkül mozdulni se lehet nyilvánosjellegű tudományos könyvtárban. De hát lesz, bizonyára lesz Debrecenben rendes évi javadalomból tisztán az egyetem céljait s tudomány szakait önállóan fejlesztő könyvtár, egyelőre a legszükségesebb személyzettel. Ez a személyzet is honnan kerül oda s honnan nyer majd succrestentiát?

Debrecenben a meglévő tisztai személyzetből körülbelül egyetlenegy marad, ki a kolozsvári könyvtárban egyetemi hallgató korában szerzett gyakorlatot. Jelenlegi igazgatója, tudomány-szakjának hivatásos művelője bizonyára nem adja oda biztos katedráját az egyetemi könyvtár-igazgatóságért. Az új egyetemi könyvtár élére egész ember kell, ki annak él s lelkének minden kis porcikája össze van növe az intézménnyel, melyet hívatta van vezetni. Bizonyára keresni fogja a közoktatásügyi kormány Budapesten azt az alkalmas egyéniséget ki előképzettségénél, de főképp eddigi hivatásos könyvtári működésénél fogva méltóan töltheti be valóban nehéz feladatát.

Múzeális könyvtárosi szemmel és érzéssel írhatnánk arról helyes-e a főiskolai könyvtár tulajdonul átbocsátása állami kézbe. Erre nézve azt mondhatjuk: ha az Egyházkerület s a Kollegium vagyona megbirja, fejlessze tovább a város segítségével a főiskolai könyvtárt függetlenül az egyetemi könyvtártól. Gyűjtse a Kollegium, az Egyház és Debrecen város múltjára és jövőjére vonatkozó kéziratokat, nyomtatványokat lehetőleg teljességre törekedvén. Kebelezze be továbbra is a Debreceni Kir. Ügyészség területén megjelenő s odarendelt nyomtatványokat. Adja át szerződészerűleg a tulajdonjog fentartásával a könyvtárt az államnak, kinek egyedül van módjában kinevezendő felelős igazgatója által mindkét könyvtárt a kor követelményeinek megfelelően kezelteni. Eddigi személyzeti kiadásait pedig gyarapításra kellene fordítani. Ez az eljárás s megoldás úgy az államra, mint az Egyházkerületre nézve előnyös. Előnyös az államra, mert a gazdag gyűjtemény egyetemi célokat is szolgál, a gyarapításnál nem kell kiterjeszkednie bizonyára szerény javadalmából múzeális könyvanyag beszerzésére; de előnyös az Egyházra nézve is, mert eddigi és ezutáni Maecenásai szívesebben gyarapítják egyházuk s városuk gyűjteményeit adományaik s alapítványaikkal, mintha az tisztán állami tulajdon lenne. Az egyetemi könyvtár gyarapodásában pedig lépést tarthat a tudományok fejlődésével. A személyzetet adja az állam, mert jaj annak, ki életpályáját hazánkban egyesületi vagy felekezeti gyűjteményekhez köti. De az intézmény szempontjából se kívánatos a kettős státus erre sok példát lehetne felhozni.

A főiskolai könyvtár feletti ellenőrzés arra alakítandó lehetőleg hivatali állásokhoz kötött (Püspök, Kollégiumi Számvevőszégi főnök, teológiai dékán, polgármester, magyar történet vagy művelődéstörténet tanára) tagokból álló állandó bizottság feladata volna, melyben az Egyházkerület s a város illetékes főtisztviselője foglalnának helyet.

Égetően sürgős lenne mindjárt kezdetben a kettős könyvtár együvé elhelyezése s addig míg erre alkalmas modern könyvtári palota épül, maradhatna ott a hol van a legszükségesebb átalakítások keresztülvitele s az új céloknak átmenetileg is jobban megfelelő berendezkedés mellett. Minden olyan gondolat, mely a két könyvtár szétválására külön-külön való elhelyezésére irányulna a priori elítélendő. A főgimnázium, tanítóképző az anyakönyvtártól függetlenül fejleszthetné együtt a maga könyvtárát, a mi az ifjúság igényeit kielégíthetné. A tanárok pedig, ha dolgozni akarnak, ott állana az anyakönyvtár s az új egyetemi könyvtár anyaga rendelkezésre egy helyen a tudományos kutatásnak megfelelőbb alakjában.

Vajjon sikerül-e megalapozni bölcs előrelátással a kettős könyvtár jövőjét úgy, hogy büszkesége legyen a magyar kultúrának az az illetékes tényezők úttörő munkásságától várható elsősorban.

Pozsony sz. kir. város könyvtári viszonyai beszédes számokban kifejezve a következő helyzetet mutatják:

A városban van 23 könyvtár.⁶ Ebből a nyilvánosság részére hozzáférhető a Városi Közkönyvtár a maga feldolgozott 25680 kötetével (füzet, darab, 1912. évi állapot), a Jogakadémia Könyvtára 24796 kötetel (füzet, darab, 1912. évi állapot), a Kir. Kat. Főgimn. Tanári Könyvtára 5971, az Állami Főreáliskola 9466, a Szent István Könyvtár 6700, a Toldy Kör Könyvtára 6980, s ennek Népkönyvtára 5760 kötetével, együtt tehát: 86353 kötet. 7 könyvtár nyitva állott megszorítás nélkül az egész város közönsége részére s ha hozzávesszük az Orvos Természettudományi Egyesület 1910-ben a Városi Közkönyvtárnak adományozott, de helyszűke miatt még át nem adott 11819 kötetes könyvtárát, végeredményben 8 könyvtárban 98172 kötet állott rendelkezésre.

Nehezebben hozzáférhető az Ág. Ev. Lyceum 44841, a Káptalani Könyvtár 3450, a Katonai Tud. Egyesület Könyvtára 16500 s a Schulpe György dr.-féle 4000 kötetes, kizárólag munkáskönyvtár. Tehát 4 könyvtár 68791 kötetel. A fennmaradó 11 könyvtár, mely csak tagok, tanárok és ifjúság részére szolgál 61129 kötetel van képviselve.

Pozsony város 78223 lakosára jut tehát 228092 kötet könyv, melyből a nagy közönség tulajdonképpen csak 166963 kötetet használhat. Nyilvános olvasóterem, mely több-kevesebb ideig a nap különböző szakaiban nyitva áll 4 van. A Városi Közkönyvtár, Orvostermészettud. Egyesület, Schulpe munkáskönyvtár és a Toldy Kör Könyvtárának olvasó-termei. A rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy e négy könyvtárban évente átlagosan 10.000 (9840) olvasó 25.000 (24115) kötet művet használ, melyből a 10 olvasóra ideiglenesen berendezett városi könyvtárra 1912-ben 3721 látogató jut 9064 kötetel. Ennek a 25.000 kötetnek majdnem felét házi használatra kölcsönözték ki, mi érthető ha az egyedüli alkalmas olvasóterem a Schulpe-féle csak vasárnapokon volt nyitva s 50 személy befogadására alkalmas. A Toldy Kör olvasó szobái hetenkint háromszor délutánonként pár órán át vannak nyitva. Ugyanez áll az Orvos Természettudományi Egyesület könyvtárára nézve is.

Az új egyetem könyvtára az eddigi megállapodások szerint állani fog a Városi Közkönyvtárból, az Orvostermészettudományi Egyesület könyvtárából, mely előbbi tulajdonába megy át s a Kir. Jogakadémia könyvtárából. E három könyvtár a maga teljes anyagával örök állami tulajdonul megy át a közoktatásügyi kormány kezébe, ki annak további gyarapításáról a Pozsonyi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem szükségleteinek megfelelően rendes évi javadalom által köteles gondoskodni. Ily módon az eddigi számadatok szerint az egyetemi könyvtár egyesítés utáni háromféleképpen katalogizált anyaga 61587 kötet (darab), ehhez hozzáadva a Városi Közkönyvtár még fel nem dolgozott Bartal, Ortvy, Batka, Hajnik és Siegmeth-féle adományok és állami letétekből körülbelül 23440 kötetet (darab) 85027 kötetből állana a megnyitandó egyetemi könyvtár. Ha hozzátesszük azt, hogy adataink közül az Orvosegyesületé 1909-i állapotát mutatja, a Jogakadémia 1912 óta legalább 4-500, a Városi Közkönyvtár átlag 2500 kötetel gyarapodhatott ugyanazóta, csaknem 90.000 kötet áll rendelkezésre, mint állami tulajdon az új egyetemi könyvtárban.

E három könyvtár közül az Orvostermészettudományi 1856 óta áll fent s ismerve az Egyesület tudományos színvonalon álló működését s azt, hogy könyvtárát rendszeresen gyarapította, bizonyára értékes szakkönyvtárt nyer benne az új egyetem. A Jogakadémia könyvtára 1850-ben keletkezett s azóta gyarapodott rendszeresen. Ennek a nagymultú akadémiának, mely most 130 éves fennállása után, egyetemi szervezetbe megy át, régi értékes könyvanyagát,

⁶ Adatai a Magyar Minerva IV. legújabb kötetéből valók. A Városi Könyvtár adatai szakkatalogusai-ból, a Jogakadémiáé legutolsó 1912-13. évi Évkönyvéből valók. A Minerva adatai az 1909. évi állapotot mutatják. Természetesen azóta pár ezer kötetel javulhatott a helyzet.

mintegy 9010 kötetet ma is „hat lakat alatt” lepecsételve őrzik s a Kir. Kath. Főgimn. gyűjteményei közé számítják. Kutató ember sem férhet hozzá. Remélhetőleg közös gazdája a Köznevelési Minisztérium, mielőtt tűzmentes modern könyvtári palotája lesz, átátalja az egyetemi könyvtárnak.

A három gyűjtemény között nagyságára, eddigi használhatóságára s kezelésére nézve első helyen áll Pozsony sz. kir. város Közkönyvtára.

E könyvtár keletkezésének ideje 1848 márciusáig vihető vissza. Szülője az 1848 április 24-én alakult Polgári Kör. Ez a kör az abszolutizmus alatt ismeretes kényszerítő körülmények hatása következtében kizárólag közművelődési célokat szolgált később s 1861 februárius 16-án az időnek megfelelően Nemzeti Körre alakult át, mely már felvetette az első pozsonyi nyilvános könyvtár gondolatát. Tíz évvel később nevét Haladó Körre változtatta s huszonhét évi működés után 1898 április 28-án megszűnt.

Értékes számottevő könyvtárát Pozsony város – megértvén a haladó idők kívánságát – kiemelte mozdulatlanlanságából s elhatározta a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének támogatása mellett városi közkönyvtárrá fejleszteni. A kettős támogatás következtében az ige testet öltött s 1900 október 1-én már megnyílt a Városi Közkönyvtár Kumlik Emil dr. c. min. segédtitkár, mint megválasztott könyvtáros vezetése alatt. A város társadalma megértvén az új intézmény fontosságát, oly szépen gyarapította ajándékaival, hogy a rendes évi javadalom mellett, 40.000 korona tíz évre elosztott államsegélyt is hozzászámítva, ma már körülbelül 50.000 kötet felett rendelkezik.⁷

Ezt a szép gyűjteményt örök tulajdonul adja Pozsony sz. kir. város közönsége az új egyetemi könyvtár céljaira, mindössze azt kötve ki, hogy az egyetemi könyvtár nyilvános közkönyvtár jellegével birjon s hogy eddigi hivatásos vezetőjét, ki 14 évig fáradhatatlanul munkálkodott valóban nehéz viszonyok között a könyvtár gyarapításában s ebben kétségtelen érdemei vannak, vegye át a köznevelési Kormány könyvtárigazgatói vezető minőségben. Ez a kívánság méltányos és jogos lévén, teljesítésének semmi se állhat útjában, miután mindkét kívánságot a köznevelési m. kir. Minisztérium 1912 május hó 20-án kelt hivatalos leiratában nemcsak tudomásul veszi, hanem a kérés teljesítését határozott alakban fejezte ki. A város, hogy minél előbb legyen nyilvános könyvtára a kor követelményeinek megfelelő épületben még azt az áldozatot is hozta, hogy létesítendő kulturpalotája részére szolgáló 600.000 korona felét az új egyetemi könyvtári épület építkezési költségeire adományozta. Ez annál inkább áldozat, mert gondoskodnia kell a város nagy kultur és köztörténeti becsű hatalmas régi levéltárának elhelyezéséről, mely nemcsak helyi érdekű, hanem országos jelentőségű ilyenmű gyűjtemény.

A pozsonyi új egyetemi könyvtár zömét magában foglaló városi közkönyvtár új alakjában is dominálni fog a másik kettő mellett. Kérdés most már jelenlegi alakjában, feldolgozásmódjában, kezelésében haladhat-e a megkezdett úton s tud-e megfelelni annak a követelménynek, melyet tudományos könyvtári új alakjától várhatunk.

A rendelkezésre álló adatokból megállapíthatjuk, hogy Leltárt vezet, van évenkénti gyarapodását feltüntető tételenként vezetett Növedéknaplója. Cédulakatalogusa egy van, melyben cumulálva van mindaz vonalozott keretekbe szorítva, a mi egy mű könyvtári meghatározására általában elégséges. Ily alakjában gyakorlati célokat szolgál inkább, időt, munkát takarít meg, alkalmas városi vagy egyesületi kisebb gyarapodású könyvtár céljaira. Negyedréti alakú kemény kartonra íródván, kissé költséges és kezelésre alkalmatlan még a dolgozó könyvtáros

⁷ Az egyesítés után ebből pár ezer kötet többes példány fog kikerülni s ennek kiválogatása egymagában is nagy terhet ró az úttörő személyzetre.

részére is. Mint ilyen, ha az új egyetemi könyvtárak egységesebb kezelésére gondolunk, semmi esetre se felelhet meg egyetlen katalogus típusnak sem. El kell azonban ismernünk, hogy az adott viszonyok között a gyors feldolgozás lévén az irányadó, jobbat, alkalmasabbat készíteni nem lehetett. S hol volt még 1900-ban a pozsonyi egyetem gondolata. Trefort miniszter sírba vitte erre vonatkozó terveit.

A meglévő katalogus felhasználható volna kiegészítésekkel kisegítő szakcédula-katalogusnak vagy átmenetileg főkatalogusnak, míg a meglévő anyagról egységes rendszerű főkatalogus készül. Ilyen a gyakorlatban s a tudományos bibliográfiai követelményeknek megfelelő főcédula-katalogus az, melyet a kolozsvári egyetemi könyvtár használ. 12 év óta mindenféle tudományos és gyakorlati követelmény számbavételével alakult ki ez a 4-edrét alakú diósgyőri vagy péterfalvai papírra írható főkatalogus. Egyes művekről, gyűjteményekről, ezek között folyóiratok, sőt hirlapokról is ilyen katalogus készül. A kolozsvári egyetemi könyvtár most sokszorosított kéziratos alakban, gépileg e jól bevált típusokat, s minden magyarországi könyvtár, melynek tudományos művekben gazdagabb anyaga van, kérésre megkaphatja e típusok füzetbe foglalt darabjait. Ezt a típust fogadta el a debreceni főiskolai könyvtár is s igazán ideje volna most a két új egyetemi könyvtárban az egységesség és megbízhatóság szempontjából a főcédula, úgynevezett generalkatalogust e szerint bevezetni. Ezzel a külföld előtt se vallunk szégyent, sőt sok tekintetben messze túlszárnyaljuk a nyugati könyvtárak ilyenmű katalogusait.

A városi könyvtár a tárgyalat kataloguson kívül dicséretreméltó buzgósággal s áldozattal évről-évre 1906 óta igen jó s a célnak megfelelő, lelkiismeretes pontossággal készült szakkatalogust ad ki. Eddig már 7 kötet jelent meg, melyből az utolsó 6 az elsőnek pótfüzetként van kiadva. A szakok 16 főszakra vannak beosztva, ezeken belül a számszám az abc. betűivel részletezve van alszakokra. Pld. XI. főszak. Közgazdaság, statisztika, társadalomtudományok. Oeconomia publica, Statistica, Sociologia. XI. a-e alcsoporttal. Pld. XI. a. Általános művek (Universalis), XI. c. Magyar közgazdaság (Oeconomia Hungarica) stb. Kétségtelenül ügyes gyakorlati módszer, de nagy gyarapodású, tudományos könyvtárnál ha az abc.-ből kifogyunk, megáll a fejlődés és toldozni-foldozni kell az egészet.

A tudománysszakok s azok különféle ágai nap-nap után fejlődnek. Ki mert volna egy-két évtizeddel előbb beszélni az eugenetikáról vagy az aviatikáról, mint külön tudomány-szakcsoportról; vagy a kriminológiáról, melyek közül az utóbbiaknak külön docensei vannak már egyetemeinken.

Ez a szakrendszer, melyet a pozsonyi könyvtár 1906 óta használ, előhírnöke nálunk a Melvil Dewey-féle decimál szakrendszernek⁸ mely Amerikában keletkezett s Angliában 1909-ben 119 könyvtárban volt bevezetve. A kontinensen először Brüsszelben fogadták el s azóta átdolgozott és módosított alakjában mindjobban hódít tért.

Nálunk e rendszert használja kellőképpen átdolgozott alakban a ma már igen tekintélyes Fővárosi Könyvtár, bár ezért támadásokban is van része. Minden újításnak van ellensége még ha az jónak látszik is. Ennél jobb még nincsen nálunk s a mi viszonyainkhoz alkalmazva, bizonyára be fog válni. Ezzel az egységes szakkatalogus gondolata testet ölthetne s most már négy egyetemről, illetve a műegyetemmel együtt ötről lévén szó, milyen nagy haladást jelentene. A fővárosi könyvtárral együtt hat nagy könyvtárnak lenne egységes szakkatalogusa.

Mennyi időt takarítana meg a könyvtárosnak egy jó szakkatalogus, meg lévén kimélve a sok felesleges felvilágosítástól, naiv kérdezősködésektől. Elhelyezés, területkihasználás szem-

⁸ Részletes ismertetése a Fővárosi Könyvtár kiadásában megjelent Közlemények 9. számának I-II. füzetében.

pontjából azonban épenességgel nem alkalmas a decimál-rendszer. Nagy, modern könyvtárak csak raktárrendszerben felelhetnek meg hivatásuknak a hol kis helyen nagyon sok könyvet lehet tömöríteni. Az olvasónak teljesen mindegy milyen helyrajzi szám alatt fekszik a könyv a raktárban, fő az, hogy minél előbb kezébe jusson. A decimál-rendszer pedig nagy hézagokat kívánna fentartani, holott azokat a hézagokat amúgy is megkívánják a gyűjteményes munkák, folyóiratok és hírlapok. Minden bizonnyal célszerű s ma már külföldön is bevált szakrendszerrel közelebb hozni a közönséget a könyvtárhoz, a könyvtárakat egymáshoz s a külföldet is hazánkhoz. Pedig bizony erre az utóbbira ugyancsak nagy szükségünk van, mert a mi erőviszonyaink mellett minden pillanatban külföldre szorulunk kölcsönkönyvek végett. Mindaddig azonban a míg gyökeres átalakításról szó lehet a pozsonyi egyetemi könyvtár kiegészítésképpen igen jól használhatja a városi könyvtár meglévő szakkatalogusait.

A jogakadémia és az Orvostermészettudományi Egyesület könyvtárait nem hivatásos könyvtárosok kezelték, annak katalogizált anyaga csak átmenetileg volna használható meglévő cédulái alapján s ezért ezek ismertetésével felesleges lenne foglalkozni bővebben, miután az egyetemi könyvtár alapjául csak értékes, tudományos könyvei besorolásával szolgálhat.

A Városi Közkönyvtár évi javadalma az állam részéről 1000 korona körül van. Gyarapodása nagyrészt ajándékozás útján történik, de ez aztán igazán dicséretes Pozsony város társadalmára nézve. Személyzetéről a város gondoskodik évi költségvetésében. Jelenlegi igazgató vezetője a VII. állami fizetési osztályba sorolható, de sok év óta abban is van. Van egy rendes havidíjas segédkönyvtárosa, jogvégzett, diplomás ember s hat év óta a XI. fiz. osztályt megközelítő javadalmazással lelkiismeretesen végzi teendőit. Ezenkívül van egy napidíjas ideiglenes segéderő s 1 szolga 1000 korona javadalmazással. A könyvtár nagy gondot fordít a Posoniensia-k gyarapítására, a mint a Fővárosi Könyvtár teszi ezt a Budapestiensia-kal.

Szép gyűjteménye van folyóiratokból is hírlapokból, utóbbiakat a nyugatmagyarországi lapok szerkesztősegei ajándékképpen folyószámonként juttatják a könyvtárba.

Ezekkel a gyarapításokkal az új egyetemi könyvtárnak is számolnia kell. Megkezdett és szépen fejlesztett speciális csoportjait tovább kell gyűjtenie s nemcsak az egyetem tudomány-szakainak gyarapítására kell gondolnia az államnak, hanem arra is, hogy ez lesz ennek a nagymultú, nagyműveltségű hatalmasan fejlődő városnak egyetlen nyilvános, modern nagy könyvtára. Kolozsvár 60.000 lakosára az új egyetemi könyvtárban évente ugyanannyi könyv esik. Mindezt a modern berendezés, egységes kezelés s az a liberálizmus teszi, mely minden 16-ik életévét betöltött tisztességes ruházatú egyénnek megengedi a könyvtár használatát. Szerencsés gondolat volna a létesítendő egyetemi könyvtári épületben 1000-2000 kötetes válogatott magyar népkönyvtár⁹ külön olvasóval berendezni este 6-9-ig s vasárnap délelőtti nyitvatartással. Ez levezetné a szórakozó elemeket a komolyabb, tudományos művek olvasásával foglalkozó látogatók javára. Ez a népkönyvtár anyagában megfelelően, kiegészítve pár száz kötettel, a nappali órákban szerencsésen felhasználható volna gyermekkönyvtárként, különösen a téli hónapokban. Hiszen a külföld ilyenmű intézményei igen szép eredményeket mutatnak s nálunk is megvan törve a jég Budapesten az Almásy-téren nemrég e célra megnyílt Deák Ferenc könyvtárral, bár e fiókkönyvtárt kezelő Fővárosi Könyvtárt az újítások ellenségei támadják érte.

Az új egyetemek művelődési hatásukat mindjárt kezdetben könyvtáraik útján fogják éreztetni. Eleinte az újdonság ingere viszi oda a kíváncsiakat, azután ha modern paloták állanak e célra

⁹ Ma már az Intéző körök is belátták, hogy apró-cseprő népkönyvtárak helyett vidéki városainkban egy nyilvános közkönyvtár keretébe szerencsésebb beállítani ezeket a típusokat. Ha a szükség kívánja létesítsenek fiókkönyvtárakat. Budapestről nehéz ezeket vezetni. Megteszik ezt szívesen az egyetemi könyvtárak is ott hol vannak és lesznek.

a két egyetemi városban, ezek megtekintése, később a megszokás állandó napi szükségletté fejleszti ki az új könyvtárak látogatását. Az új egyetemek költségvetésében 1912. évtől kezdve 1-1 millió korona áll a közoktatásügyi kormány rendelkezésére. Ez a jelentékeny összeg eléggé szabad kezet ad a minisztériumnak, hogy európai alapokon rendezze be az új egyetemi könyvtárakat, lévén ezek a megnyitandó egyetemek összes karainak létföltételei. Legnagyobb nehézséget csak az fog okozni, hogy nincs megbízható hivatásos és gyakorlott könyvtári generáció, mely az itt felállítandó kereteket méltóan betölthesse. Kenyérkereső diplomás elem akad elég, ki pályázni fog egyetemi könyvtári állásokra, de ezzel az intézményen nem sokat segíthetünk, mert azoknak sokat kell még tanulni, erre pedig nincs idő. Nálunk, sajnos, az állami könyvtári státus egységes rendezése, még csak gondolat a minisztériumban. Vajjon megoldása helyes és biztató lesz-e új generációk részére, hogy életpályául válasszák a könyvtári foglalkozást, az a minisztérium belátásától s igazságérzetétől függ. Ez a pálya lelkiismeretes, hivatásos tanultfejú, mély kulturális érzésű embereket kíván, nem nyújt külső decorumot a mire nálunk oly sokat adnak. Könyvtártiszt, könyvtársegédőr, őr, miféle törpe, ismeretlen alakok a magyar köztudatban. A bírónak tekintélyt kölcsönöz a hivatása, a tanárnak a tanítás, a katonának a csillag s az aranygallér, a könyvtáros maga kell teremtsen magának positiót a társadalomban, ha azt akarja, hogy állását is megbecsüljék, különösen vidéken. Ezért kevés azoknak a száma, kik életpályául választják s ezek is Pestre szaladnak melegedni a honnan ad Parnassum remélnék jutni. A kik már ott vannak az első lépcsőn, azokat már csalogatni kell ki a lenézett perifériákra s ha kimennének is az első kínálkozó alkalommal Pestre gravitálnak. Van ennek gazdasági oka is, mert a szerény könyvtárosi állás után járó fizetésből nem lehetne s a főváros ezer forrást nyújt mellékjövedelemre. Pedig ez egészségtelen állapot a magyar könyvtári generáció fejlődésére nézve. Az 1883. évi I. t.-c. óta 31 év telt el s azóta se történt semmi intézményes intézkedés, hogy állami és törvényhatósági könyvtárosi állások elnyerésére különleges képesítés kötelezne, mint pld. a levéltárosi vizsga. A Fővárosi Könyvtár már mutatott mintát erre nézve kiadott könyvtárvizsgai szabályzatában. Ha a státusrendezéssel megélhető állások lesznek a könyvtárakban, akkor sokan keresik fel ez új életpályát szeretetből s nem azzal a laikus gondolattal, hogy ott nincs sok munka s van idő bőven egyébre is. Nézzen be pld. bárki akár a Fővárosi Könyvtárba, akár a Kolozsváriba, meg fog róla győződni, hogy bizony ott komoly gondolkodó s kemény munka foly. Az állami könyvtári státus rendezése legalább is abban az arányban volna kívánatos, mint azt a székesfővárosi szabályrendelet a maga kulturális intézeteiben megállapítja. Akkor a könyvtárak egész embereket kapnak, kiknek nem jár az esze mellékjövedelemre, mert ezzel az állással nem jár az, mint a bírónak, mérnöknek s más az állam különböző funkcióit végző tisztviselőknek kiküldetés, napidíj stb. címen.

A képviselőház vagy bármelyik egyetem s intézet portásának több jövedelme van, mint egy állami könyvtár őrének. Állami kazánfűtő gépészeink között akárhány a X., IX. és VIII. fizetési osztályba kerül¹⁰ s amellet még mellékesen is jól keres. Meglévő nagyobb státusainkban több alkalom nyílik magasabb fizetési osztályokba jutni. Nálunk vannak esetek, hogy 16-20 évi szolgálat után jut valaki a IX.-ből a VIII.-ba. Legújabbban a budapesti egyetemi könyvtár nagy előrelátással segített tisztviselőin, a mikor a VIII. és VII. fiz. osztályba soroltatta nagyobb részét. A könyvtárostól pedig társadalmi tevékenységet, szakjának irodalmi művelését kívánják s méltán kívánhatja azt a társadalom is. Egyetemi diplomát kívánnak s joggal kívánhatnak egyetemi és múzeumi könyvtáraknál s mai viszonyok közt mennyi sok esztendő telik el a különböző fizetéstelenségek fokozatain. Bizony az intézmények sorsa emberektől függ, kik kellő tanultsággal átérzik pláne, vidéki emporumaink szellemi törekvéseit s azok felé emelkedve azokat felsegíteni igyekeznek. Hány ilyen hivatásos könyvtárost talál a

¹⁰ Lásd: a közoktatásügyi Rangsor 1914. évi kiadványa 42., 43., 49. lapjait.

közüktatásügyi kormány ma hazánkban?! Talán még a kolozsvári egyetemi könyvtár ifjabb generációjában találkozok pár vállalkozó legényember, kik megúnták ott várni a mindennapit biztosító ígértföldét, a fizetéses kinevezést. De ezeket se lehet onnan mind elvonni, mert akkor azt a szép könyvtári palotát be lehet csukni, ha kihál a régi generáció, már nem lesz ott hivatásos, képesített ember egy sem. Mai állapotában is sok belső kívánni valót hagy fent e könyvtár, mely nem mindig a vezetőség akaratán, hanem azon kívül eső országos tényezők tehetetlenségén múlik.

Ha azonban a kormány az egyetemi intézetek sorát kellően felszerelt európai módon berendezett könyvtárakkal nyitja meg, nemcsak Debrecen és Pozsony ilyenmő szellemi szükségletét elégíti ki, hanem az ország két nagy népességő ellentétes gondolkozású vidéke közmővelődésének előmozdításával két hatalmas magyar kulturvárat épít, melyek közül Debrecent megtartja, Pozsonyt és a körülöttelévő országrészt jobban megnyeri a nemzeti mőveltség részére.

Ezt a képet mutatom be a hazai könyvtárügy barátainak s azoknak, kiknek kezében van ez intézmények megalapítása.

Néhány levéllel igyekeztem hozzájárulni ahoz a koszorúhoz, mely két új egyetemi könyvtár homlokzatára volna illesztendő. Belefonni nem az én feladatom, hanem mindazoké, kiknek ez hatalmában áll s kiknek ép úgy gyönyörűséget kell szerezzen, mint minden honpolgárnak, ki kulturájában nagynak, idegenben is megbecsültnek szeretné látni hazáját: a Magyar Államot.